

Adam van Vianen, Kan met deksel van verguld zilver, Utrecht, 1614

In de geschiedenis van de Europese kunstnijverheid neemt deze kan (afb. 20) een plaats van uitzonderlijk belang in.¹ Zij is het meest kenmerkende voorbeeld van de zogenaamde 'kwab'-stijl, de stijl die samen met de gotiek, het rococo en de art nouveau tot de voornaamste anti-klasseieke bewegingen in de decoratieve kunsten behoort. Deze werd in de vroege zeventiende eeuw tot bloei gebracht door twee befaamde, uit Utrecht afkomstige zilversmeden, de gebroeders Paulus (ca. 1570-1613) en Adam van Vianen (1568/69-1627). Het vroegste voorbeeld van een door een van beiden vervaardigd zilveren voorwerp met 'fratsen en snaeckerijen', zoals de fantastische, vloeiende, aan de vormen van menselijke en dierlijke botten ontleende 'kwab'-elementen, vermengd met de vele monsterkoppen en -figuren, destijds werden genoemd, is Paulus' drinkschaal met het oordeel van Paris uit 1607 in het Rijksmuseum.² Paulus was vanaf 1603 werkzaam in Praag, waar hij als *Kammergoldschmied* in dienst was van keizer Rudolf II. Op zijn vaatwerken dienen de grillige ornamentale motieven als omlijstingen van geacheverde, elegante mythologische scènes of uiterst virtuoos gedreven landschappen. Door deze combinatie ademen zij een hoofse geest. Hoewel Adam zijn gehele leven in Utrecht werkzaam bleef, was hij goed op de hoogte van de nieuwste internationale ontwikkelingen op artistiek gebied, mede doordat hij in verbinding met zijn te Praag gevestigde broer

bleef staan. In zijn werk zien we het nieuwe ornament voor het eerst verschijnen op een drinkschaal met Odysseus bij Circe uit 1610, die in 1985 voor het Rijksmuseum kon worden verworven.³ Ook op deze schaal komt het voor in de omlijsting van de voorstelling maar tevens is in de scène zelf een merkwaardig koelvat weergegeven, dat er geheel uit is opgebouwd.

Dit is het vroegste bewijs, dat de kunstenaar zich een dergelijk object, nog uitgesprokener dan het werk van zijn broer, kon voorstellen. Als gevolg van een hoogst ongewone opdracht voerde hij in 1614 zo'n uiterst gedurfd stuk, de kan in het Rijksmuseum, ook werkelijk uit. Paulus was in 1613 te Praag overleden. Hoewel hij niet uit Amsterdam afkomstig was en daar evenmin ooit werkzaam was geweest, moet het gewichtige Amsterdamse zilversmidsgilde zijn dood toch als het verlies van de meest vooraanstaande vakbroeder hebben gevoeld. Het nam daarom de ongekende stap Adam van Vianen op te dragen een monument ter nagedachtenis aan de overledene te vervaardigen. Dit werd onze kan. Ofschoon de precieze omstandigheden rond het tot stand komen van het object onbekend zijn, kan men zich voorstellen dat het gilde de kunstenaar in artistiek opzicht vrij liet en dat juist het niet gebonden karakter van een dergelijke opdracht tot dit extreme resultaat heeft kunnen leiden. Het is de vraag of een particuliere mecenas een zo excentriek voorwerp,

Afb. 20. Adam van Vianen, Kan met deksel van verguld zilver. Utrecht, 1614, h. 25,5 cm.

dat ook tegenwoordig nog evenveel ongeloof als bewondering wekt, zou hebben aanvaard. Vast staat, dat de kan, die oorspronkelijk niet verguld was, direct tot de verbeelding van vele kunstenaars sprak. Meteen vanaf 1615 en tenminste tot in de late jaren vijftig van de zeventiende eeuw is hij door een groot aantal schilders op talrijke voorstellingen weergegeven. Ook de omstreeks 1650 door Christiaen van Vianen, Adams zoon, uitgegeven reeks gravures van ontwerpen voor vaatwerk, de *Constighe Modellen*, bevat een prent naar deze kan.⁴

Vormde het weergegeven van de ongewone kan een grote uitdaging voor de kundigheid van de schilders, niet minder moeilijk is het haar in woorden te beschrijven. Een aapje, een baardman en een vrouwenlichaam lijken herkenbaar maar ze verdwijnen alle in de in beweging schijnende massa. De verwondering over het voorwerp wordt bij de beschouwer nog versterkt door het ontzag dat de geleverde technische prestatie inboezemt. Joachim von Sandrart, die in zijn *Teutsche Academie* van 1675 het stuk beschrijft, vermeldt al als bijzonderheid dat het *aus einem Stuck Silber getrieben* is. Wel heeft het een losse binnenbak, die twee opschrikkende, wegglippende hagedissen vertoont,⁵ en ook het deksel is natuurlijk apart vervaardigd. Het Amsterdamse zilversmidsgilde heeft de kan tot het einde van zijn bestaan bewaard. Zij is in 1821 verkocht en kwam uiteindelijk in een Schotse verzameling terecht, waaruit zij in 1976 werd geveild. Als geschenk van het Prins Bernhard Fonds, de Vereniging Rembrandt en de Commissie voor Fotoverkoop aan het Rijksmuseum keerde dit unieke voorwerp toen definitief terug naar Amsterdam.

R.J. B.

Noten

¹ Inv.nr. R.B.K. 1976-75. Afkomstig uit de verzameling Major John Shaw of Tordarroch; veiling Christie, Laren, 19 oktober 1976, nr. 544, met afb. Geschenk van het Prins Bernhard Fonds, de Vereniging Rembrandt en de Commissie voor Fotoverkoop (nu Rijksmuseum-Stichting). Zie J. R. ter Molen, *Van Vianen, een Utrechtse familie van zilversmeden met een internationale faam*, Rotterdam 1984, dl. 2, cat. nr. 409, met eerdere literatuur; cat. tent. *Zeldzaam zilver uit de gouden eeuw*, Utrecht (Centraal Museum), 1984-'85, nr. 61; R. J. Baarsen, 'Literatuuroverzicht', *Oud Holland* 100 (1986), pp. 77-78, afb. 1 en 2.

² Ter Molen, *op.cit.* (noot 1), dl. 2, cat. nr. 14.

³ Ter Molen, *op.cit.* (noot 1), dl. 2, cat. nr. 534; 'Keuze uit de aanwinsten', *Bulletin van het Rijksmuseum* 34 (1986), p. 42, afb. 1 en 2.

⁴ Ter Molen, *op.cit.* (noot 1), dl. 2, cat. nr. 713 (prent 42 uit de reeks).

⁵ Deze binnenbak is door de meeste experts als een latere toevoeging beschouwd, hetgeen waarschijnlijk onterecht is; zie Baarsen, *op.cit.* (noot 1).